

ماڈیول کی تفصیلات اور اس کا خاکہ

Details of Module and its structure

ماڈیول کی تفصیلات Module Detail	
مضمون کا نام Subject Name	اردو Urdu
کورس کا نام Course Name	اردو رسم الخط کی آموزش Urdu Script Learning
ماڈیول کا عنوان Module Name/Title	حروف تہجی (ا-ث) Huruf-e-Tahajji (ا-ث)
ماڈیول آئی ڈی Module ID	HFTA-SE_02_E
کلیدی الفاظ Keywords	بولی، زبان، حروف، الفاظ، رسم الخط، ہکاری آواز،

ڈیولپمنٹ ٹیم

Development Team

کردار Role	نام Name	ادارہ Affiliation
کورس کوآرڈینیٹر Course Coordinators	پروفیسر محمد فاروق انصاری Prof. Mohd. Faruq Ansari پروفیسر دیوان حنان خان Prof. Diwan Hannan Khan	ڈی ای ایل، این سی ای آر ٹی، نئی دہلی DEL, NCERT, New Delhi
کورس ایڈمنسٹریٹر Course Administrator	ڈاکٹر عبدالرحمن Dr. Abdur Rahman ڈاکٹر امتیاز احمد Dr. Imtiyaz Ahmad	ڈی ای ایل، این سی ای آر ٹی، نئی دہلی DEL, NCERT, New Delhi

Module:2

Huruf-e-Tahajji (ا — ث)

Fehrist

1	Taaruf	3
2	Maqasid	5
3	Alif	5
4	Bey	6
5	Pey	7
6	Tey	8
7	Tey	10
8	Sey	11
9	khulaasa	12

1 Taaruf

Azeez saathiyo! harf jise ham angreze mein letter, aur hindi mein akchar kahtey hain, zabaan ki sabsey choti ikai hota hai. Harf yani tahriri izhaar ki alamat. Is baat ko hum yun samajh saktey hain ki mufrad aawaaz yaani ek ya tanha aawaaz ko zaahir karne wala nishan harf kahlata hai. Harf ki aawaaz, us ki banavat ya shakl aur us ko likhney ke sahi tariqey ke bare mein jaanna behad zaruri hai. Kyon ki huruf ko jod kar lafz aur lafzon ko jod kar hi jumley banaye jaate hain.

Ham jaantey hain ki Urdu Arabi, Farsi aur Hindustani zabaanon ke lisani unsur se milkar wajood mein aayi hai. Urdu ke Huruf-e-Tahajji yani alphabets mein Arabi ke 29

Alif	ا	Bey	ب	Tey	ت	Sey	ث
Jeem	ج	Hey	ح	Khey	خ	Daal	د
Zaal	ذ	Rey	ر	Zey	ز	Seen	س
Sheen	ش	Suad	ص	Zuad	ض	Toe	ط
Zoe	ظ	Ain	ع	Ghain	غ	Fey	ف
Qaaf	ق	Kaaf	ك	Laam	ل	Meem	م
Noon	ن	Wao	و	Hey	ه	Hamza	ء
Yey	ی						

Farsi key 4

Pey	پ	Chey	چ	Zey	ژ	Gaaf	گ
-----	---	------	---	-----	---	------	---

Aur khali Hindustani awazon ke liye urdu mein waza kiye gaye 5 huruf.

Tey	ٹ	Daal	ڈ
De	د	Do chashmi hey	دھ
Badi yey	ے		

shamil hain. In huruf ke elawa murakkab hakaari aawaazen bhi Urdu mein mustamal hain. Ye hakaari aawaazen do chashmi he (hey) se banai gai hain. inki tadad 14 ya 16

Bha	بھ	Pha	پھ	Tha	ٹھ	Tha	ڈھ
Jha	جھ	Cha	چھ	Dha	دھ	Dha	ڈھ
Rha	رھ	Dha	دھ	Kha	کھ	Gha	گھ
Lha	لھ	Mah	مھ	Nah	نھ	Vah	وھ

hai. Yahan is bahas se gurez kiya jaata hai ki urdu huruf-e-tahajji ki tadaad kam ya ziyada kyon hai. Ham tamam huruf ko alag alag module mein taqseem karke seekhne ki koshish karenge. khyal rahe ki urdu ke tamam huruf khade, pade aur tirchi lakeeron, dairon, neem dairon aur daaman numa

| - / □ ○

ya unkey mel se tashkeel patey hain. In shaklon ko proto shaklen bhi kaha jata hai.

Is module mein alif, bey, pey, tey, tey aur sey huruf ke barey mein guftagu ki jaegi. Aur mazkura huruf ke naam, unki aawazen aur likhney mein unki tarkibi ya badli hui shaklen jinhain ham elo-graphs kahtey hain, sikhai jaayengi, yani huruf ki tarkibi shaklon ko aapas mein ya mufrad huruf ke saath ibtedai, darmiyani aur aakhiri halaton mein jodney ya milaney ke tariqey bhi bataye jayenge.

2 Maqasid

Is module ke mutaley ke baad aap :

1. Alif, bey, pey, tey, tey aur sey huruf ki shaklon se waqif ho jayenge.
2. In huruf ke naamon aur unki aawazon se bhi waaqif hongey
3. Likhney mein unki tarkibi ya badli hui shaklon aur unkey istemal se bhi waqif ho sakengey.

3 Alif ki tadrees

aaiye sabse pahley ham alif ke barey mein guftagu karen. Alif huruf-e-tahajji ka pahla harf hai aur is ki aawaz 'aa' ada hoti hai. Use upar se nechey likha jaata hai. Is tareh

Ye khadi lakeer ki surat mein

alif khowah lafz ke shuru mein aaye ya darmiyaan mein ya phir aakhir mein, hamesha us ki puri shakl likhi jati hai. Ye baat ghaur karne ki hai ki alif apne se pahle waley harf ke sath to mil jata hai lekin apne se baad wale harf ke sath nahin milta. Yani alif ke baad koi harf aayega to usey alag hi likha jayega. Dusri

zaruri baat ye hai ki harf ke sath jodte waqt alif ko neche se upar ke janib likhte hain.

4 Bey ki tadrees

aur jab do martaba alif ki aawaaz ada karna maqsud ho to do baar alif likhne ke bajay alif par ek nishan laga detey hain jisey mad kahtey hain. Ye dekhiye:

mad alif ya alif mad ki aawaaz ko khinch kar ya lambi saans ke sath ada karte hain. khyal rahey ki alif mad ka istemaal lafz ke shuru ya darmiyan mein hota hai, lafz ke aakhir mein nahin.

agla harf bey hai. bey is harf ka naam hai aur is ki aawaaz baa ada hoti hai. Us ki shakl padi lakeer ki si hoti hai. Ye dekhiye:

Ye badiy had tak kashti ki tareh nazar aati hai. Bey ko dahiney janib se bayien janib likha jata hai aur is ke neche eik nuqta lagaya jata hai. Ye dekhiey :

Jab lafz ke shuru mein ya darmiyan mein "bey" ko likha jaata hai to is ki shakl "

is tareh hogi, lekin lafz ke aakhir mein aaney par "bey" ki puri shakl banai jati hai. In misalon par ghaur kijieye.

Bey + alif = baa	ب = ا + با
Bey + alif + bey + alif = baa baa	باا = ا + ب + ا + ب

Bey + alif + be = baab	ب + ا + ب = باب
Alif + bey + bey + alif = abba	ا + ب + ب + ا = ابا

Aap ney ghaur kiya hoga ki baa, baa baa, baab aur abba lafzon mein harf bey ki shakl

Istemaal ki gaiy hai yani bey ko mukhtasar kar usey alif se joda gaya hai. Ye dekhiye is tareh

Bey + Alif =Bey	ب+ا=با
-----------------	--------

5 Pey ki tadrees

Bey key baad agla harf pey hai. Is ki aawaaz pey ada ki jati hai. Is ki shakl padi lakeer ki si hoti hai. Ye dekhiey :

bey ki tareh pey ko bhi dahiney janib sey bayein janib likha jata hai aur is key nichey teen nuqtay lagatey hain. Ye dekhiey: Likhney mein sirf itna farq hai ki jab ham bey likhtey hain to us ke nichey eik nuqta lagatey hain. Lekin jab pey likhengey to us ke nichey teen nuqtay lagaengey. Jab lafz ke shuru mein ya darmiyan mein "pey" ko likha jata hai to is ki shakl "... " is tareh hogi, Lekin lafz ke aakhir mein aaney par "pey" ki puri shakl banai jati hai. In misalon par ghaur kiejiye:

Pey + alif = Paa	پ = ا + پ
Pey + alif + pey + alif = paapaa	پ + ا + پ + ا = پاپا

Pey + alif + pey = paap	پ + ا + پ = پاپ
Pey + bey = pab	پ + ب = پب
Alif mad aa + pey = aap	آ = پ + آ
bey + alif + paap = baap	ب + ا + پ = باپ

Aap ney ghaur kiya hoga ki paa, paapaa, paap or pab lafzon mein harf pey ki choti shakl istemaal ki gai hai yani pey ko mukhtasar kar key usey alif sey joda gaya hai. Jab ki paap, aap aur baap lafzon mein pey ki puri shakl likhi gai hai kyonki lafz ke aakhir mein aaney par is harf ki puri shakl banai jaate hai. Ye dekhiey is tareh

Paa	پا	Paapaa	پاپا	Paap	پاپ
Pab	پب	Aap	آپ	Baap	باپ

6 Tey ki tadrees

Urdu huruf-e-tahajji ka agla harf 'tey' hai. Is ki aawaz tey ada hoti hai. Is ki shakl bhi padi lakeer ki si hoti hai. Ye dekhiey

bey aur pey ki tareh usey bhi daahiney jaanib sey baien jaanib likha jaata hai aur is ke upar do nuqtay lagaate hain. Ye dekhiey: aap ney ghaur kiya hoga ki tey likhne ka tareeqa wahi hai jo bey aur pey ka hai farq sirf itna hai ki bey aur pey mein ham nuqtay harf key nichey lagaatey hain jab ki tey mein do nuqtay harf ke upar lagaye jaate hain. Jab lafz ke shuru mein ya darmiyaan mein "tey" ko likha jaata hai to is ki shakl is tareh hogi, lekin lafz ke aakhir mein aaney par "tey" ki puri shakl banai jaati hai. in misaalon par ghaur kijiye.

Tey + alif = taa	ت + ا = تا
Tey + bey = tab	ت + ب = تب
Tey + alif + bey = taab	ت + ا + ب = تاب
Tey + pey = tap	ت + پ = تپ
Pey + tey + alif = pata	پ + ت + ا = پتا
Bey + alif + tey = baat	ب + ا + ت = بات
Pey + alif + tey = paat	پ + ا + ت = پات

Aap ne Ghaur kiya hoga ki taa (تا), taab (تاب) aur pata (پتا) lsfzon mein harf tey (ت) ki choti shakl istemaal ki gai hai, yaani tey (ت) ko mukhtasar kar usey alif se joda gaya hai. Jab ki tab (تب) aur tap (تپ) mein usey bey (ب) aur pey (پ) sey milaaya gaya hai. Baat (بات) aur (پات) lafzon mein tey ki puri shakl likhi gai hai kyon ki lafz ke aakhir mein aane par is harf ki puri shakl banai jaati hai. Ye dekhiye is tareh:

Taa	تا	Tab	تب
Taab	تاب	Tap	تپ
Pata	پتا	Baat	بات
Paat	پات		

7 Tey ki tadrees

aaiye ab ek aur harf tey (ٹ) ke baare mein baat karen. is kee aawaaz ta (ت) ada hoti hai. is ki shakl bhi padi lakeer ki si hoti hai. ye dekhiye:

Bey, pey aur tey ki tarah isey bhi daahine jaanib se bain jaanib likha jaata hai aur is ke upar chhoti toey (ب) ya angrezi ka small letter (b) ki tareh ki shakl banai jaati hai. ye dekhiye:

Isko bhi likhne ka tariqa bhi wahi hai jo bey (ب), pey (پ), tey (ت), sey (ث) ka hai lekin tey (ٹ) main koi nuqta nahin lagega balki tey ke upar ek toe (ب) ya angrezi ka chota (b) banaenge. aur is tarah ye harf tey (ٹ) padha jaega. Tey (ٹ) ko jab lafz ke shuru mein ya daramiyaan mein likha jaata hai to is ki shakl is tareh hogi (ٹ) lekin lafz ke aakhir mein aane par tey ki puri shakl banai jaati hai. in misaalon par ghaur kijiye:

Tey + bey = Tab	ٹ + ب = بٹ
Bey + tey = Bat	ب + ٹ = بٹ
Pey + tey = Pat	پ + ٹ = پٹ
Tey + alif + tey = Taat	ٹ + ا + ٹ = ٹاٹ
Tey + alif + tey + alif = Taata	ٹ + ا + ٹ + ا = ٹاٹا
Bey + alif + tey = Baat	ب + ا + ٹ = باٹ
Alif mad aa + tey + alif = Aataa	آ + ا + ٹ = آٹا

Yahan per bhi taat, (ٹ) taataa (ٹا) aur aataa (آٹا) lafzon mein harf tey (ٹ) ki choti shakl istemaal ki gai hai yaani tey ko mukhtasar kar usey alif sey joda gaya hai.

Jab ki tab mein usey bey sey milaya gaya hai. Bat (بٹ), pat, (پٹ) aur taat (ٹاٹ) lafzon mein tey ki puri shakl likhi gai hai keonki lafz ke aakhir men aaney per us harf ki puri shakl banai jati hai. Ye dekhiye is tareh:

Taa	ٹا	Taat	ٹاٹ	Aata	آٹا
Tab	ٹب	Bat	بٹ	Pat	پٹ

8 Sey ki tadrees

huroof-e-tahajjee ka agala harf sey (ث) hai. is ki aawaaz sa (स) ada hoti hai. bey, pey, tey aur tey ki tarah us ki shakl bhi padi lakeer ki si hoti hai. ye dekhiye:

Sey ko bhi daahiney jaanib sey baien jaanib likha jaata hai aur is key upar teen nuqtay lagate hain. Ye dekhiye

Aap ney ghaur kiya hoga ki sey likhne ka tareeqa bhi wahi hai jo bey, pey, tey aur tey ka hai. farq sirf ye hai ki be aur pey mein nuqtay harf ke neech aur tey mein harf ke upar nuqtay lagae jaatey hain jab ki sey mein teen nuqtay harf ke upar lagaye jaatey hain. jab lafz ke shuru mein ya darmiyaan mein "sey" ko likha jata hai to is ki shakl is tarah hogi, lekin lafz ke aakhir mein aaney par "sey" ki puri shakl banai jaati hai. In misalon par ghaur kijiye:

Se + alif + be + te = Saabit	ث + ا + ب + ت = ثابت
Se +be + te = Sabat	ث + ب + ت = ثبت

Se + be + alif + te = Sabaat

ث + ب + ا + ت = ثبات

yahaan bhee saabit lafz mein harf sa kee chhotee shakl istemaal kee gae hai yaanee se ko mukhtasar kar use alif se joda gaya hai. jab ki sabt aur sabaat mein use be aur te aur aliph te se milaaya gaya hai. ye dekhie is tarah:

Saabit	ثابت	Sabat	ثبت	Sabaat	ثبات
--------	------	-------	-----	--------	------

9 khulaasa

Dosto aap ney huroof-e-tahajji key huruf الف ب پ ت ٹ aur ث ki shaklon, unki aawaazon aur jod kar likhne ke tareeqon ke baare mein maaloom kiya. Aap ney ye bhi seekha ki in huruf ki teenon suratun kiya hogi. Yani jab ye kisi lafz ke shuru mein aayen to is ki shakl kiya hogi, darmiyaan mein kiya hogi aur jab lafz ke aakhir mein aaye to is ki shakl kaisi hogi. Ummeed hai aap mashq ke zariye is mein mazeed pukhtagi layenge. khyaal rahe ki har harf ki aawaaz alag hoti hai. agley module mein aap sey huruf-e-tahajji key huruf ن ز ر ژ د ڈ خ ح چ ج اور ث key baare mein guftagu ki jaegi.

Disclaimer

Online course ke darsi mawaad ki tarteeb-o-tadveen ke liye NCERT ki darsi wo muaavin darsi kitaabon urdoo zabaan-o-adab ki taarikh, urdu qavaid-o-insha, urdu ki adabi asnaaf, rahnuma kitaab, urdu tadarisiyaat, urdu zaban ki tadarees waghaira se istefada kiya gaya hai

ماڈیول کی تفصیلات اور اس کا خاکہ

Details of Module and its structure

ماڈیول کی تفصیلات Module Detail	
مضمون کا نام Subject Name	اردو Urdu
کورس کا نام Course Name	اردو رسم الخط کی آموزش Urdu Script Learning
ماڈیول کا عنوان Module Name/Title	حروف تہجی (ا-ث) Huruf-e-Tahajji (ا-ث)
ماڈیول آئی ڈی Module ID	HFTA-SE_02_H
کلیدی الفاظ Keywords	بولی، زبان، حروف، الفاظ، رسم الخط، ہکاری آواز،

ڈیولپمنٹ ٹیم

Development Team

کردار Role	نام Name	ادارہ Affiliation
کورس کوآرڈینیٹر Course Coordinators	پروفیسر محمد فاروق انصاری Prof. Mohd. Faruq Ansari پروفیسر دیوان حنان خان Prof. Diwan Hannan Khan	ڈی ای ایل، این سی ای آر ٹی، نئی دہلی DEL, NCERT, New Delhi
کورس ایڈمنسٹریٹر Course Administrator	ڈاکٹر عبدالرحمن Dr. Abdur Rahman ڈاکٹر امتیاز احمد Dr. Imtiyaz Ahmad	ڈی ای ایل، این سی ای آر ٹی، نئی دہلی DEL, NCERT, New Delhi

मोडीयूल-2

हुरुफ़े-तहज्जी (ث — ا)

फेहरिस्त

1	तआरुफ़	3
2	मक्रासिद	5
3	अलिफ़	5
4	बे	6
5	पे	8
6	ते	9
7	टे	Error! Bookmark not defined.
8	से	12
9	खुलासा	13

1 तआरुफ़

अज़ीज़ साथियो, हर्फ़ जिसे हम अंग्रेज़ी में लेटर LETTER, और हिन्दी में अक्षर कहते हैं, ज़बान की सबसे छोटी इकाई होता है। हर्फ़ यानी तहरीरी इज़हार की अलामत। इस बात को हम यूँ समझ सकते हैं कि मुफ़रद आवाज़ यानी एक या तन्हा आवाज़ को ज़ाहिर करने वाला निशान हर्फ़ कहलाता है। हर्फ़ की आवाज़, उस की बनावट या शकल और इस को लिखने के सही तरीक़े के बारे में जानना बेहद ज़रूरी है। क्योँ कि हुरूफ़ को जोड़ कर लफ़ज़ और लफ़ज़ों को जोड़ कर ही जुमले बनाए जाते हैं।

हम जानते हैं कि उर्दू अरबी, फ़ारसी और हिन्दुस्तानी ज़बानों के लिसानी अनासिर से मिलकर वजूद में आई है। उर्दू के हुरूफ़े-तहज्जी यानी अल्फाबेट्स में अरबी के

29

अलिफ़	ا	बे	ب	ते	ت	से	ث
जीम	ج	हे	ح	खे	خ	दाल	د
ज़ाल	ز	रे	ر	जे	ز	सीन	س
शीन	ش	स्वाद	ص	ज़्वाद	ض	तोए	ط
ज़ोए	ظ	ऐन	ع	ग़ैन	غ	फ़े	ف
क्काफ़	ق	क्काफ़	ك	लाम	ل	मीम	م
नून	ن	वाव	و	हे	ه	हम्ज़ा	ء
ये	ی						

फ़ारसी के 4

पे	پ	चे	چ	जे	ژ	गाफ	گ
----	---	----	---	----	---	-----	---

और ख़ालिस हिन्दुस्तानी आवाज़ों के लिए उर्दू में वज़ा किए गए 5 हुरूफ़

टे	ٹ	डाल	ڈ
अड़े	ڑ	दोचश्मीहे	ڙ
ये	ے		

शामिल हैं। इन हुरूफ़ के अलावा मोरक्कब यानी हकारी आवाज़ें भी उर्दू में मुस्तअमल हैं। ये हकारी आवाज़ें दो चश्मी हे से बनाई गई हैं। जिनकी तादाद 14 या 16

भे	بھ	फे	فھ	थे	تھ	ठे	ٹھ
झे	جھ	छे	چھ	धे	دھ	ढे	ڈھ
रह	رھ	ढे	ڙھ	खे	کھ	घे	گھ
लह	لھ	मह	مھ	नह	نھ	वह	وھ

है। यहां इस बहस से गुरेज़ किया जाता है कि उर्दू हुरूफ़े-तहज्जी की तादाद कम या ज़्यादा क्यों है।

हम तमाम हुरूफ़ को अलग अलग मोडीयूल में तक़सीम करके सीखने की कोशिश करेंगे। ख़याल रहे कि उर्दू के तमाम हुरूफ़ खड़ी , पड़ी और तिरछी लकीरों, दायरों, नीम दायरों और दामन नुमा

| - / □ o

या उनके मेल से तशकील पाते हैं। इन शकलों को प्रोटो शकल भी कहा जाता है। इस मोडीयूल में अलिफ़, बे, पे, ते, टे और से हुरूफ़ के बारे में गुफ़्तगु की जाएगी। और मज़कूरा हुरूफ़ के नाम, उनकी आवाज़ें और लिखने में उनकी तरकीबी या बदली हुई शकलें जिन्हें हम एलोग्राफ़्स कहते हैं, सिखाई जाएँगी, यानी हुरूफ़ की तरकीबी शकलों को आपस में या मुफ़रद हुरूफ़ के साथ इब्तेदाई, दरमयानी और आखिरी हालतों में जोड़ने या मिलाने के तरीके भी बताए जाएँगे।

2 मक़ासिद

इस मोडीयूल के मुताले के बाद आप :

- 1 अलिफ़, बे, पे, ते, टे और से हुरूफ़ की शकलों से वाक़िफ़ हो जाएंगे
- 2 इन हुरूफ़ के नामों और उनकी आवाज़ों से भी वाक़िफ़ होंगे
- 3 लिखने में उनकी तरकीबी या बदली हुई शकलों और उनके इस्तेमाल से भी वाक़िफ़ हो सकेंगे

3 अलिफ़ की तदरीस

आईए सबसे पहले हम अलिफ़ के बारे में गुफ़्तगु करें। अलिफ़ हुरूफ़े-तहज्जी का पहला हर्फ़ है और इस की आवाज़ 'अ' अदा होती है। उसे ऊपर से नीचे लिखा जाता है। इस तरह

अलिफ़

ये खड़ी लकीर की सूरत में

 अलिफ़

अलिफ़ खाह लफ़्ज़ के शुरू में आए या दरमयान में या आखिर में, हमेशा उस की पूरी शकल लिखी जाती है। ये बात गौर करने की है कि अलिफ़ अपने से पहले वाले हर्फ़ के साथ तो मिल जाता है लेकिन अपने से बाद वाले हर्फ़ के साथ नहीं मिलता। यानी अलिफ़ के बाद कोई हर्फ़ आएगा तो उसे अलग ही लिखा जाएगा। दूसरी ज़रूरी बात ये है कि हर्फ़ के साथ जोड़ते वक़्त अलिफ़ को नीचे से ऊपर की जानिब लिखते हैं।

4 बे की तदरीस

और जब दो मरतबा अलिफ़ की आवाज़ अदा करना मक़सूद हो तो दो बार अलिफ़ लिखने के बजाय अलिफ़ पर एक निशान (◡) लगा देते हैं जिसे मद कहते हैं। ये देखिए

ا

मद अलिफ़ या अलिफ़ मद की आवाज़ को खींच कर या लंबी सांस के साथ अदा करते हैं। ख़याल रहे कि अलिफ़ मद का इस्तेमाल लफ़्ज़ के शुरू या दरमयान में होता है, लफ़्ज़ के आखिर में नहीं।

अगला हर्फ बे है।

बे

बे इस हर्फ का नाम है और इस की आवाज़ बे अदा होती है। इस की शकल पड़ी लकीर की सी होती है। ये देखिए

ये बड़ी हद तक कश्ती की तरह नज़र आती है। बे को दाहने जानिब से बाएं जानिब लिखा जाता है और इस के नीचे एक नुक्ता लगाया जाता है। ये देखिए

बे

जब लफ़्ज़ के शुरू में या दरमयान में "बे" को लिखा जाता है तो इस की शकल " "

इस तरह होगी, लेकिन लफ़्ज़ के आखिर में आने पर "बे" की पूरी शकल बनाई जाती है। इन मिसालों पर गौर कीजिए

बे + अलिफ़ = बा	ب = ا + با
बे + अलिफ़ + बे + अलिफ़ = बाबा	ب = ا + ب + ا + با
बे + अलिफ़ + बे = बाब	ب = ا + ب + باب
अलिफ़ + बे + बे + अलिफ़ = अब्बा	ب = ا + ب + ب + ا

आपने गौर किया होगा कि और लफ़्ज़ों में हर्फ बे की छोटी शकल

इस्तेमाल की गई है यानी ब को मुख्तसर कर उसे अलिफ़ से जोड़ा गया है। ये देखिए इस तरह:

बे + अलिफ़ = बा	ب = ا + ب
-----------------	-----------

5 पे की तदरीस

बे के बाद अगला हर्फ़ पे है। इस की आवाज़ "पे" अदा की जाती है। इस की शकल पड़ी लकीर की सी होती है। ये देखिए

बे की तरह पे को भी दाहने जानिब से बाएं जानिब लिखा जाता है और इस के नीचे तीन नुक्ते लगाते हैं। ये देखिए:

लिखने में सिर्फ़ इतना फ़र्क है कि जब हम 'ब' लिखते हैं तो उस के नीचे एक नुक्ता लगाते हैं। लेकिन जब 'प' लिखेंगे तो उस के नीचे तीन नुक्ते लगाएँगे। जब लफ़्ज़ के शुरू में या दरमियान में "प" को लिखा जाता है तो इस की शकल "پ" इस तरह होगी, लेकिन लफ़्ज़ के आखिर में आने पर "पे" की पूरी शकल बनाई जाती है। इन मिसालों पर गौर कीजिए:

पे + अलिफ़ = पा	پا = ا + پ
पे + अलिफ़ + पे + अलिफ़ = पापा	پاپا = ا + پ + ا + پ

पे + अलिफ़ + पे = पाप	پاپ = پ + ا + پ
पे + ब = पब	پب = ب + پ
आ + प = आप	آپ = پ + آ
बे + अलिफ़ + प = बाप	باپ = پ + ا + ب

आपने गौर किया होगा कि पा, पापा, पाप और पब लफ़्ज़ों में हर्फ़ पे की छोटी शकल इस्तेमाल की गई है यानी पे को मुख़्तसर कर उसे अलिफ़ से जोड़ा गया है। जब कि पाप, आप और बाप लफ़्ज़ों में पे की पूरी शकल लिखी गई है क्योंकि लफ़्ज़ के आख़िर में आने पर इस हर्फ़ की पूरी शकल बनाई जाती है। ये देखिए इस तरह:

पा	پا	पापा	پاپا	पाप	پاپ
पब	پب	आप	آپ	बाप	باپ

6 ते की तदरीस

उर्दू हुरूफ़े-तहज्जी का अगला हर्फ़ 'ते' है। इस की आवाज़ 'ते' अदा होती है। इस की शकल भी पड़ी लकीर की सी होती है। ये देखिए

बे और पे की तरह उसे भी दाहिने जानिब से बाएं जानिब लिखा जाता है और इस के ऊपर दो नुक्ते लगाते हैं। ये देखिए:

आपने गौर किया होगा कि 'ते' लिखने का तरीका वही है जो 'बे' और 'पे' का है फ़र्क़ सिर्फ़ इतना है कि 'बे' और 'पे' में हम नुक्ते हर्फ़ के नीचे लगाते हैं जब कि

'ते' में दो नुक्ते हर्फ के ऊपर लगाये जाते हैं। जब लफ़्ज़ के शुरू में या दरमियान में "ते" को लिखा जाता है तो इस की शकल इस तरह होगी, लेकिन लफ़्ज़ के आखिर में आने पर "ते" की पूरी शकल बनाई जाती है। इन मिसालों पर गौर कीजिए

ते + अलिफ़ = ता	ت + ا = تا
ते + बे = तब	ت + ب = تب
ते + अलिफ़ + बे = ताब	ت + ا + ب = تاب
ते + पे = तप	ت + پ = تپ
पे + ते + अलिफ़ = पता	پ + ت + ا = پتا
बे + अलिफ़ + ते = बात	ب + ا + ت = بات
पे + अलिफ़ + ते = पात	پ + ا + ت = پات

आपने गौर किया होगा कि ता, ताब और पता लफ़्ज़ों में हर्फ 'ते' की छोटी शकल इस्तेमाल की गई है यानी 'ते' को मुख्तसर कर उसे अलिफ़ से जोड़ दिया गया है। जब कि 'तब' और 'तप' में उसे 'बे' और 'पे' से मिलाया गया है। 'बात' और 'पात' लफ़्ज़ों में 'पे' की पूरी शकल लिखी गई है क्योंकि लफ़्ज़ के आखिर में आने पर इस हर्फ की पूरी शकल बनाई जाती है।

ता	تا	तब	تب
ताब	تاب	तप	تپ
पता	پتا	बात	بات
पात	پات		

7 टे की तदरीस

आईए अब एक और हर्फ 'टे' के बारे में बात करें। इस की आवाज़ 'ट' अदा होती है। इस की शकल भी पड़ी लकीर की सी होती है। ये देखिये:

'बे', 'पे' और 'ते' की तरह इसे भी दाहने जानिब से बाएं जानिब लिखा जाता है और इस के ऊपर छोटी तोए (ط) या अंग्रेज़ी का small letter (b) की तरह की शकल बनाई जाती है। ये देखिए

'टे' के लिखने का तरीका भी वही है जो बे, पे, ते, से का है लेकिन 'टे' में कोई नुक़ता नहीं लगेगा बल्कि 'टे' के ऊपर एक तोए (ط) या अंग्रेज़ी का छोटा (b) बनाएँगे। और इस तरह ये हर्फ 'टे' पढ़ा जाएगा। 'टे' को जब लफ़ज़ के शुरू में या दरमियान में लिखा जाता है तो इस की शकल इस तरह होगी लेकिन लफ़ज़ के आख़िर में आने पर 'टे' की पूरी शकल बनाई जाती है। इन मिसालों पर गौर कीजिए

टे + बे = टब	ط + ب = ب + ط
बे + टे = बट	ب + ط = ب + ط
पे + टे = पट	پ + ط = پ + ط
टे + अलिफ़ + टे = टाट	ط + ا + ط = ط + ا + ط
टे + अलिफ़ + टे + अलिफ़ = टाटा	ط + ا + ط + ا = ط + ا + ط + ا
ब + अलिफ़ + टे = बाट	ب + ا + ط = ب + ا + ط
आ + टे + अलिफ़ = आटा	آ + ا + ط = آ + ا + ط

यहां पर भी ٹاٹ , ٹا और آٹ लफ़्ज़ों में हर्फ़ 'टे' की छोटी शकल इस्तेमाल की गई है यानी 'टे' को मुख़्तसर कर उसे अलिफ़ से जोड़ा गया है। जब कि टब में उसे 'बे' से मिलाया गया है। बट, पिट और टाट लफ़्ज़ों में 'टे' की पूरी शकल लिखी गई है क्योंकि लफ़्ज़ के आख़िर में आने पर इस हर्फ़ की पूरी शकल बनाई जाती है। ये देखिए इस तरह:

टा	ٹا	टाट	ٹاٹ	आटा	آٹا
टब	ٹب	बट	بٹ	पट	پٹ

8 से की तदरीस

हुरूफ़े-तहज्जी का अगला हर्फ़ 'से' है। इस की आवाज़ 'से' अदा होती है। बे, पे, ते और टे की तरह उस की शकल भी पड़ी लकीर की सी होती है। ये देखिये:

'से' को भी दाहने जानिब से बाएं जानिब लिखा जाता है और इस के ऊपर तीन नुक्ते लगाते हैं। ये देखिये:

आपने गौर किया होगा कि 'से' लिखने का तरीका भी वही है जो बे, पे, ते और टे का है। फ़र्क़ सिर्फ़ ये है कि 'बे' और 'पे' में नुक्ते हर्फ़ के नीचे और 'ते' में हर्फ़ के ऊपर लगाए जाते हैं जब कि 'से' में तीन नुक्ते हर्फ़ के ऊपर लगाये जाते हैं। जब लफ़्ज़ के शुरू में या दरमियान में "से" को लिखा जाता है तो इस की शकल इस तरह होगी, लेकिन लफ़्ज़ के आख़िर में आने पर "से" की पूरी शकल बनाई जाती है। इन मिसालों पर गौर कीजिए:

से + अलिफ़ + बे + ते = साबित	ث + ا + ب + ت = ثابت
से + आधा बे + ते = सब्त	ث + ب + ت = ثبت
से + बे + अलिफ़ + ते = सबात	ث + ب + ا + ت = ثبات

यहां भी 'साबित' लफ़्ज़ में हर्फ़ 'स' की छोटी शकल इस्तेमाल की गई है यानी 'से' को मुख्तसर कर उसे अलिफ़ से जोड़ा गया है। जब कि 'सब्त' और 'सबात' में उसे 'बे' और 'ते' और अलिफ़ 'ते' से मिलाया गया है। ये देखिए इस तरह:

साबित	ثابت	सब्त	ثبت	सबात	ثبات
-------	------	------	-----	------	------

9 खुलासा

दोस्तो आपने हुरूफ़े-तहज्जी के हुरूफ़   और की शकलों, उनकी आवाज़ों और उन्हें जोड़ कर लिखने के तरीकों के बारे में मालूम किया। आपने ये भी सीखा कि इन हुरूफ़ की तीनों सूरतें क्या होंगी। यानी जब ये हुरूफ़ किसी लफ़्ज़ के शुरू में आयें तो इन की शकल क्या होगी, दरमियान में क्या होगी और जब लफ़्ज़ के आखिर में आयें तो इन की शकल कैसी होगी। उम्मीद है आप मशक़ के ज़रीये इसमें मज़ीद पुख्तगी लाएँगे। ख़याल रहे कि हर हर्फ़ की आवाज़ अलग होती है। अगले मोडीयूल में आपसे हुरूफ़े-तहज्जी के हुरूफ़   और के बारे में गुफ़्तगु की जाएगी।

Disclaimer

ऑनलाइन कोर्स के दर्सी मवाद की तर्तीब व तदवीन के लिए इन सी ई आर टी की दर्सी व मुआविन दर्सी किताबों उर्दू ज़बान व अदब की तारीख, उर्दू क़वाइदो-इंशा, उर्दू की अदबी अस्नाफ़, रहनुमा किताब, उर्दू तदरिसिय्यात, उर्दू ज़बान की तदरीस वगैरा से इस्तेफादा किया गया है

ماڈیول کی تفصیلات اور اس کا خاکہ

Details of Module and its structure

ماڈیول کی تفصیلات	
Module Detail	
مضمون کا نام	اردو
Subject Name	Urdu
کورس کا نام	اردو رسم الخط کی آموزش
Course Name	Urdu Script Learning
ماڈیول کا عنوان	حروف تہجی (ا-ث)
Module Name/Title	Huruf-e-Tahajji (ا-ث)
ماڈیول آئی ڈی	HFTA-SE_02_U
Module ID	
کلیدی الفاظ	بولی، زبان، حروف، الفاظ، رسم الخط، ہکاری آواز،
Keywords	

ڈیولپمنٹ ٹیم

Development Team

کردار	نام	ادارہ
Role	Name	Affiliation
کورس کوآرڈینیٹر	پروفیسر محمد فاروق انصاری	ڈی ای ایل، این سی ای آر ٹی، نئی دہلی
Course Coordinators	Prof. Mohd. Faruq Ansari	DEL, NCERT, New Delhi
	پروفیسر دیوان حنان خان	
	Prof. Diwan Hannan Khan	
کورس ایڈمنسٹریٹر	ڈاکٹر عبدالرحمن	ڈی ای ایل، این سی ای آر ٹی، نئی دہلی
Course Administrator	Dr. Abdur Rahman	DEL, NCERT, New Delhi
	ڈاکٹر امتیاز احمد	
	Dr. Imtiyaz Ahmad	

ماڈیول: 2

حروف تہجی (ا—ث)

فہرست

3	تعارف:	1
4	مقاصد:	2
5	الف کی تدریس:	3
6	ب کی تدریس:	4
7	پ کی تدریس:	5
8	ت کی تدریس:	6
9	ٹ کی تدریس:	7
10	ث کی تدریس:	8
11	خلاصہ:	9

1 تعارف:

عزیز ساتھیو! حرف جسے ہم انگریزی میں لیٹر LETTER، اور ہندی میں اکشر अक्षर کہتے ہیں، زبان کی سب سے چھوٹی اکائی ہوتا ہے۔ حرف یعنی تحریری اظہار کی علامت۔ اس بات کو ہم یوں سمجھ سکتے ہیں کہ مفرد آواز یعنی ایک یا تنہا آواز کو ظاہر کرنے والا نشان حرف کہلاتا ہے۔ حرف کی آواز، اُس کی بناوٹ یا شکل اور اُس کو لکھنے کے صحیح طریقے کے بارے میں جاننا بے حد ضروری ہے۔ کیوں کہ حروف کو جوڑ کر لفظ اور لفظوں کو جوڑ کر ہی جملے بنائے جاتے ہیں۔ ہم جانتے ہیں کہ اردو، عربی، فارسی اور ہندوستانی زبانوں کے لسانی عنصر سے مل کر وجود میں آئی ہے۔ اردو کے حروف تہجی یعنی الفبا بیٹس میں عربی کے 29

ا	ب	ت	ث	ج	ح	خ	د	ذ	ر	ز
س	ش	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق	ک
ل	م	ن	و	ہ	ء	ی				

فارسی کے 4

پ چ ژ گ

اور خالص ہندوستانی آوازوں کے لیے اردو میں وضع کیے گئے 5 حروف

ٹ ڈ ڑ ے

شامل ہیں۔ ان حروف کے علاوہ مرکب ہکاری آوازیں بھی اردو میں مستعمل ہیں۔ یہ ہکاری آوازیں دو چشمی ہے (ھ) سے بنائی گئی ہیں۔ ان کی تعداد 14 یا 16

بھ	پھ	تھ	ٹھ	جھ	چھ	دھ	ڈھ
رھ	ڑھ	کھ	گھ	لھ	مھ	نھ	وھ

ہے۔ یہاں اس بحث سے گریز کیا جاتا ہے کہ اردو حروف تہجی کی تعداد کم یا زیادہ کیوں ہے۔

ہم تمام حروف کو الگ الگ ماڈیول میں تقسیم کر کے سیکھنے کی کوشش کریں گے۔ خیال رہے کہ اردو کے تمام حروف کھڑی، پڑی اور ترچھی لکیروں، دائروں، نیم دائروں اور دامن نما

o ° / - |

یا ان کے میل سے تشکیل پاتے ہیں۔ ان شکلوں کو پروٹو شکلیں بھی کہا جاتا ہے۔

اس ماڈیول میں الف، ب، پ، ت، ٹ اور ث حروف کے بارے میں گفتگو کی جائے گی۔ اور مذکورہ حروف کے نام، ان کی آوازیں اور لکھنے میں ان کی ترکیبی یا بدلی ہوئی شکلیں جنہیں ہم ایلوگرافس کہتے ہیں سکھائی جائیں گی، یعنی حروف کی ترکیبی شکلوں کو آپس میں یا مفرد حروف کے ساتھ ابتدائی، درمیانی اور آخری حالتوں میں جوڑنے یا ملانے کے طریقے بھی بتائے جائیں گے۔

2 مقاصد:

اس ماڈیول کے مطالعے کے بعد آپ:

- 1 الف، ب، پ، ت، ٹ اور ث حروف کی شکلوں سے واقف ہو جائیں گے۔
- 2 ان حروف کے ناموں اور ان کی آوازوں سے بھی واقف ہوں گے۔
- 3 لکھنے میں ان کی ترکیبی یا بدلی ہوئی شکلوں اور ان کے استعمال سے بھی واقف ہو سکیں گے۔

3 الف کی تدریس:

آئیے! سب سے پہلے ہم الف کے بارے میں گفتگو کریں۔ الف حروف تہجی کا پہلا حرف ہے اور اس کی آواز **ا** ادا ہوتی ہے۔ اسے اوپر سے نیچے لکھا جاتا ہے۔ اس طرح

یہ کھڑی لکیر کی صورت میں

الف خواہ لفظ کے شروع میں آئے یا درمیان میں یا پھر آخر میں، ہمیشہ اس کی پوری شکل لکھی جاتی ہے۔ یہ بات غور کرنے کی ہے کہ الف اپنے سے پہلے والے حرف کے ساتھ تو مل جاتا ہے لیکن اپنے سے بعد والے حرف کے ساتھ نہیں ملتا۔ یعنی الف کے بعد کوئی حرف آئے گا تو اسے الگ ہی لکھا جائے گا۔ دوسری ضروری بات یہ ہے کہ حرف کے ساتھ جوڑتے وقت الف کو نیچے سے اوپر کی جانب لکھتے ہیں۔

با

اور جب دو مرتبہ الف کی آواز ادا کرنا مقصود ہو تو دو بار الف لکھنے کے بجائے الف پر ایک نشان لگا دیتے ہیں جسے

د

~

کہتے ہیں۔ یہ دیکھیے:

مد الف یا الف مد کی آواز کو کھینچ کر یا لمبی سانس کے ساتھ ادا کرتے ہیں۔ خیال رہے کہ الف مد کا استعمال لفظ کے شروع یا درمیان میں ہوتا ہے، لفظ کے آخر میں نہیں۔

4 ب کی تدریس:

اگلا حرف بے ہے۔ بے اس حرف کا نام ہے اور اس کی آواز **با** ادا ہوتی ہے۔ اس کی شکل پڑی لکیر کی سی ہوتی ہے۔ یہ دیکھیے:

یہ بڑی حد تک کشتی کی طرح نظر آتی ہے۔ بے کو داہنے جانب سے بائیں جانب لکھا جاتا ہے اور اس کے نیچے ایک نقطہ لگایا جاتا ہے۔ یہ دیکھیے:

جب لفظ کے شروع میں یا درمیان میں "ب" کو لکھا جاتا ہے تو اس کی شکل " **ب** " کی ہوگی۔

اس طرح ہوگی، لیکن لفظ کے آخر میں آنے پر "ب" کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ ان مثالوں پر غور کیجیے:

ب + ا = با

ب + ا + ب + ا = بابا

ب + ا + ب = باب

ا + ب + ب + ا = ابا

آپ نے غور کیا ہو گا کہ **با، بابا، باب اور ابا** لفظوں میں حرف ب کی چھوٹی شکل

استعمال کی گئی ہے یعنی ب کو مختصر کر اسے الف سے جوڑا گیا ہے۔ یہ دیکھیے اس طرح:

ب + ا = با

5 پ کی تدریس:

بے کے بعد اگلا حرف پے ہے۔ اس کی آواز **پ** ادا کی جاتی ہے۔ اس کی شکل پڑی لکیر کی سی ہوتی ہے۔ یہ دیکھیے:

بے کی طرح پے کو بھی داہنے جانب سے بائیں جانب لکھا جاتا ہے اور اس کے نیچے تین نقطے لگاتے ہیں۔ یہ دیکھیے:
لکھنے میں صرف اتنا فرق ہے کہ جب ہم 'ب' لکھتے ہیں تو اس کے نیچے ایک نقطہ لگاتے ہیں۔ لیکن جب 'پ' لکھیں گے تو اس کے نیچے تین نقطے لگائیں گے۔ جب لفظ کے شروع میں یا درمیان میں "پ" کو لکھا جاتا ہے تو اس کی شکل "۔۔۔" اس طرح ہوگی، لیکن لفظ کے آخر میں آنے پر "پ" کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ ان مثالوں پر غور کیجیے:

پ + ا = پا

پ + ا + پ = پاپا

پ + ا + پ = پاپ

پ + ب = پب

آ + پ = آپ

ب + ا + پ = باپ

آپ نے غور کیا ہو گا کہ پ، پاپا، پاپ اور پب لفظوں میں حرف پ کی چھوٹی شکل استعمال کی گئی ہے یعنی پ کو مختصر کر اسے الف سے جوڑا گیا ہے۔ جب کہ پاپ، آپ اور پاپ لفظوں میں پ کی پوری شکل لکھی گئی ہے کیوں کہ لفظ کے آخر میں آنے پر اس حرف کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ یہ دیکھیے اس طرح:

پا پاپا پب آپ باپ

6 ت کی تدریس:

اردو حروف تہجی کا اگلا حرف 'ت' ہے۔ اس کی آواز **ت** ادا ہوتی ہے۔ اس کی شکل بھی پڑی لکیر کی سی ہوتی ہے۔ یہ دیکھیے:

↑ ت ↑

بے اور پے کی طرح اسے بھی داہنے جانب سے بائیں جانب لکھا جاتا ہے اور اس کے اوپر دو نقطے لگاتے ہیں۔ یہ دیکھیے:

آپ نے غور کیا ہو گا کہ ت لکھنے کا طریقہ وہی ہے جو 'ب' اور 'پ' کا ہے فرق صرف اتنا ہے کہ 'ب' اور 'پ' میں ہم نقطے حرف کے نیچے لگاتے ہیں جب کہ ت میں دو نقطے حرف کے اوپر لگائے جاتے ہیں۔ جب لفظ کے شروع میں یا درمیان میں "ت" کو لکھا جاتا ہے تو اس کی شکل اس طرح ہوگی، لیکن لفظ کے آخر میں آنے پر "ت" کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ ان مثالوں پر غور کیجیے:

ت + ا = تا

ت + ب = تب

ت + ا + ب = تاب

ت + پ = تپ

پ + ت + ا = پتا

ب + ا + ت = بات

پ + ا + ت = پات

آپ نے غور کیا ہو گا کہ تا، تاب اور پتا لفظوں میں حرف ت کی چھوٹی شکل استعمال کی گئی ہے یعنی ت کو مختصر کر اسے الف سے جوڑا گیا ہے۔ جب کہ تب اور تپ میں اسے ب اور پ سے ملایا گیا ہے۔ بات اور پات لفظوں میں ت کی پوری شکل لکھی گئی ہے کیوں کہ لفظ کے آخر میں آنے پر اس حرف کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ یہ دیکھیے اس طرح:

تا تب تاب تپ پتا بات پات

7 ٹ کی تدریس:

آئیے اب ایک اور حرف **ٹ** کے بارے میں بات کریں۔ اس کی آواز **ح** ادا ہوتی ہے۔ اس کی شکل بھی پڑی لکیر کی سی ہوتی ہے۔ یہ دیکھیے:

↑↑ **ٹ** ↑↑

بے، پے اور تے کی طرح اسے بھی داہنے جانب سے بائیں جانب لکھا جاتا ہے اور اس کے اوپر چھوٹی طوئے (ط) یا انگریزی کا **small letter (b)** کی طرح کی شکل بنائی جاتی ہے۔ یہ دیکھیے:

↑↑ **ٹ** ↑↑

اس کو بھی لکھنے کا طریقہ وہی ہے جو ب، پ، ت، ٹ کا ہے لیکن 'ٹ' میں کوئی نقطہ نہیں لگے گا بلکہ 'ٹ' کے اوپر ایک طوئے (ط) یا انگریزی کا چھوٹا (b) بنائیں گے۔ اور اس طرح یہ حرف 'ٹ' پڑھا جائے گا۔ ٹ کو جب لفظ کے شروع میں یا درمیان میں لکھا جاتا ہے تو اس کی شکل اس طرح ہوگی۔۔۔ لیکن لفظ کے آخر میں آنے پر ٹ کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ ان مثالوں پر غور کیجیے:

ٹ + ب = ٹب

ب + ٹ = بٹ

پ + ٹ = پٹ

ٹ + ا + ٹ = ٹاٹ

ٹ + ا + ٹ + ا = ٹاٹا

ب + ا + ٹ = باٹ

آ + ا + ٹ = آٹا

یہاں پر بھی ٹاٹ، ٹاٹا اور آٹا لفظوں میں حرف ٹ کی چھوٹی شکل استعمال کی گئی ہے یعنی ٹ کو مختصر کر اسے الف سے جوڑا گیا ہے۔ جب کہ ٹب میں اسے ب سے ملایا گیا ہے۔ بٹ، پٹ اور ٹاٹ لفظوں میں ٹ کی پوری شکل لکھی گئی ہے کیوں کہ لفظ کے آخر میں آنے پر اس حرف کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ یہ دیکھیے اس طرح:

ٹا ٹاٹ آٹا ٹب بٹ پٹ

8 ٹ کی تدریس:

حروف تہجی کا اگلا حرف ٹ ہے۔ اس کی آواز **ṭ** ادا ہوتی ہے۔ ب، پ، ت اور ٹ کی طرح اس کی شکل بھی پڑی لکیر کی سی ہوتی ہے۔ یہ دیکھیے:

↑ ↑ **ٹ** ↑ ↑

ٹے کو بھی داہنے جانب سے بائیں جانب لکھا جاتا ہے اور اس کے اوپر تین نقطے لگاتے ہیں۔ یہ دیکھیے:

↑ ↑ **ٹ** ↑ ↑

آپ نے غور کیا ہوگا کہ ٹ لکھنے کا طریقہ بھی وہی ہے جو ب، پ، ت اور ٹ کا ہے۔ فرق صرف یہ ہے کہ ب اور پ میں نقطے حرف کے نیچے اور ت میں حرف کے اوپر نقطے لگائے جاتے ہیں جب کہ ٹ میں تین نقطے حرف کے اوپر لگائے

جاتے ہیں۔ جب لفظ کے شروع میں یا درمیان میں "ث" کو لکھا جاتا ہے تو اس کی شکل اس طرح ہوگی، لیکن لفظ کے آخر میں آنے پر "ث" کی پوری شکل بنائی جاتی ہے۔ ان مثالوں پر غور کیجیے:

ث + ا + ب + ت = ثابت

ث + ب + ت = ثبت

ث + ب + ا + ت = ثبات

یہاں بھی ثابت لفظ میں حرف ث کی چھوٹی شکل استعمال کی گئی ہے یعنی ث کو مختصر کر اسے الف سے جوڑا گیا ہے۔ جب کہ ثبت اور ثبات میں اسے ب ت اور ب الف سے ملایا گیا ہے۔ یہ دیکھیے اس طرح:

ثبات ثبت ثبات

9 خلاصہ:

دوستو! آپ نے حروف تہجی کے حروف الف ب پ ت ٹ اور ث کی شکلوں، ان کی آوازوں اور جوڑ کر لکھنے کے طریقوں کے بارے میں معلوم کیا۔ آپ نے یہ بھی سیکھا کہ ان حروف کی تینوں صورتیں کیا ہوں گی۔ یعنی جب یہ کسی لفظ کے شروع میں آئے تو اس کی شکل کیا ہوگی، درمیان میں کیا ہوگی اور جب لفظ کے آخر میں آئے تو اس کی شکل کیسی ہوگی۔ امید ہے آپ مشق کے ذریعے اس میں مزید پختگی لائیں گے۔ خیال رہے کہ ہر حرف کی آواز الگ ہوتی ہے۔ اگلے ماڈیول میں آپ سے حروف تہجی کے حروف ج چ ح خ د ڈ ذ ر ژ ز اور ژ کے بارے میں گفتگو کی جائے گی۔

Disclaimer

آن لائن کورس کے درسی مواد کی ترتیب و تدوین کے لیے این سی ای آر ٹی کی درسی و معاون درسی کتابوں اردو زبان و ادب کی تاریخ، اردو قواعد و انشاء، اردو کی ادبی اصناف، رہنما کتاب، اردو تدریسیات، اردو زبان کی تدریس وغیرہ سے استفادہ کیا گیا ہے۔